RAPPORTER FRÅN SHAHENS IRAN

Amnesty International, Svenska sektionen

Rapporter
från
Shahens Iran

Amnesty International, Svenska sektionen 1975

Areal: 1 648 000 km²
Befolkning: 32 miljoner
Huvudstad: Teheran, 4milj. inv.
Statsskick: Formellt en konstitutionell monarki, i praktiken är shahen envåldig. Det maktlösa oppositionspartiet i det iranska parlamentet förbjöds i januari 1975.
Ledare: Shahinshah Mohammad Reza. Premiärminister Amir-Abbas Hoveida.
Naturtillgångar: Råolja, naturgas, järn, koppar, bly, zink, mangan, nickel m. m.
Export: Råolja, raffinerad olja, naturgas, ull, bomull, skinn, mattor, torkad frukt.
Språk: Iranska, kurdiska, turkiska, arabiska, armeniska m. m.
Religion: 90 % omfattar den shi'itiska islamska läran.



Förord

Det är svårt att uttala sig om antalet politiska fångar i Iran idag. Lågt räknat är de omkring 20 000, men flyktingar hävdar att omkring 50 000 är en sanningsenligare siffra. Alla de Amnestygrupper som arbetar för iranska fångar vet hur ytterligt svårt det är att få information om dem från myndigheterna, som för det mesta aldrig besvarar brev. Rättegångar mot politiska fångar hålls inför lykta dörrar; bara vid några få tillfällen har utländska observatörer fått närvara. Det har då klart framgått att det varit fråga om skenrättegångar, dvs de anklagade är redan dömda på förhand och många av dem har erkänt sina "brott" under svår tortyr. Den förbjudna iranska studentfederationen hävdar att ingen som anklagats för politiskt brott någonsin blivit frikänd, om man undantar några få som gjort offentlig avbön. Det är svårt för Amnesty International att bekräfta den uppgiften, men vi känner inte till något fall som talar emot den.

Under åren 1966—70 förekom inga avrättningar i Iran. Men sedan början av 1972 har omkring 300 personer avrättats, de flesta anklagade för narkotikasmuggling. Enligt iransk lag straffas narkotikasmugglare med döden. Men det är högst osäkert om alla som avrättats anklagade för narkotikabrott verkligen sysslat med narkotika. Den iranska regimen har också andra sätt att röja misshagliga personer ur vägen. Många som grips av säkerhetspolisen ställs aldrig inför rätta utan avrättas omgående.

Iran röstade 1948 för antagandet av Deklarationen om de mänskliga rättigheterna i FN. Arton år senare skrev Iran under det internationella avtalet om medborgerliga och politiska rättigheter. I sitt tal på konferensen om de mänskliga rättigheterna som ironiskt nog förlagts till Iran 1968 lovprisade shahen FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna som "världens nya moralkod. — Dessa principer väcker förhoppningar om en större frihet och en djupare värdighet." Men i verkligheten ser det annorlunda ut. Iran hör till de länder som anmälts till FN för sin

systematiska utövning av tortyr. Amnesty Internationals generalsekreterare Martin Ennals har hävdat att Iran hör till de länder som svårast förbrutit sig mot de mänskliga rättigheter, som shahen i officiella sammanhang talar så varmt för.

De iranska myndigheterna har in i det längsta förnekat att tortyr skulle förekomma i landet. Men på sista tiden har shahen i olika tidningsintervjuer bekräftat att tortyr tillhör iranska förhörsmetoder. I *Le Monde* förra året tillstod shahen att tortyr används, men han skyndade sig att tillägga att det förekom också i s k demokratiska västeuropeiska länder, fastän där var tortyren av mer raffinerat, psykiskt slag. I *Daily Telegraph* förra året uttalade shahen sitt förakt för demokrati och mänskliga rättigheter. På frågan om hur han såg på en demokrati som tillåter alla att tänka fritt och bygger på ett parlament där också minoriteter är representerade svarade shahen: ”Men jag vill inte ha den sortens demokrati! Har ni inte förstått det? Jag vet inte vad jag ska göra med den sortens demokrati! — Tankefrihet, tankefrihet! Demokrati, demokrati! Med femåringar som går i strejk och paraderar på gatorna. Är det vad ni kallar demokrati? Frihet?”

Det finns inte mycket litteratur om dagens Iran. Massmedia har visserligen den senaste tiden börjat uppmärksamma det politiska förtrycket i Iran och skriver inte enbart om landets enorma oljeinkomster. Men fortfarande är informationen om den politiska förföljelsen i Iran otillräcklig. Därför har Svenska sektionen av Amnesty International ansett att Iran borde uppmärksammas i småskriftserien. Vi har avsiktligt lagt det tyngsta avsnittet, dvs. historiken, sist i skriften. Britt Arenander har sammanställt materialet.

Stockholm i maj 1975

Amnesty International, Svenska sektionen

Styrelsen

SAVAK

Sedan Mossadeq störtades 1953 byggdes säkerhetspolisen, SAVAK, upp med CIA:s hjälp för att krossa all opposition i landet. 1957 och 1958 infördes lagar som kränker den iranska konstitutionen (för att inte tala om FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna) och som ger SAVAK obegränsade befogenheter att förfölja all opposition som betraktas som anti-monarkistisk.

1963 markerar slutet för SAVAK:s lärlingsperiod och brist på förutseende. Efter massrevolten detta år började SAVAK kontrollera varje sektor av nationens aktiviteter. Idag sysselsätter SAVAK mellan 30 000 och 60 000 personer på heltid. Hela SAVAK-nätet beräknas omfatta bortåt 3 miljoner iranier.

SAVAK finns överallt: i skolorna, i fabrikerna, i byarna, i taxibilarna, på restaurangerna, bland de iranier som studerar utomlands.

SAVAK står också för den minutiösa cencuren i Iran. En särskild pressavdelning sållar fram landets politiska journalister som tidningarna sedan måste anställa. All förlagslitteratur, såväl den omfattande översättningslitteraturen som den nära nog icke-existerande inhemska litteraturen, dubbelkontrolleras av SAVAK. Säkerhetspolisen håller givetvis

också det statsägda radio/TV i ett fast grepp. Allting förhandskontrolleras. Endast de mest harmlösa och okontroversiella västerländska produkterna, främst från USA, kommer igenom det politiska filtret.

Förföljelsen av oppositionen sköts av SAVAK från arresteringen fram till det att fången ställs inför militärdomstol. Enligt iransk lag får en arresterad inte hållas isolerad av SAVAK längre än 24 timmar. Men i praktiken går det annorlunda till. Vittnesmål från f. d. politiska fångar och anhöriga till dem visar att de arresterade ofta hålls arresterade i flera månader, ibland ännu längre, i något av de två fängelser i Teheran som lyder direkt under SAVAK, Evinfängelset och det s k Kommitténs fängelse. Det är under denna period som tortyr förefaller vara rutin. Många fångar uppger att de direkt efter arresteringen utsattes för våldsam misshandel med knytnävslag och stövelsparkar innan själva förhöret började. Avsikten med förhöret är alltid att få fången att avlägga full bekännelse och avslöja inte bara sig själv utan alla i familjen eller bekantskapskretsen som SAVAK är intresserade av. Om fången vägrar ge de uppgifter som SAVAK vill ha sätts olika former av tortyr in. Först när SAVAK är nöjda med ”bekännelsen” ställs fången inför rätta. Det är SAVAK:s uppgift att garantera att de som ställs inför rätta alltid befinns vara skyldiga till vad de anklagats för.

Torterarna kommer uteslutande ur SAVAK:s led.

Chefen för SAVAK, general Ne'ma Tollah Nassiri, är enbart ansvarig inför shahen.

Tortyr

Det är nu tio år sedan de första uppgifterna om tortyr av politiska fångar i Iran nådde utanför landets gränser. Sedan dess har otaliga vittnesmål om tortyr smugglats ut ur fängelser, förmedlats av f d politiska fångar och rapporterats av opartiska utländska observatörer som besökt Iran för att

undersöka fängelseförhållandena och bevaka politiska rättegångar.

De torterade politiska fångarna tillhör grovt sett någon av följande kategorier:

a) vänsteraktivister som antingen stöder gerillan eller själva deltagit i gerillaoperationer;
b) muselmaner som opponerar sig mot vad de betraktar som religiöst och politiskt förtryck från shahens sida; av dem finns några som övergått till väpnat motstånd;
c) intellektuella, företrädesvis från medelklassen, som kritiserat regimen antingen privat eller offentligt och som angivits för polisen.

Innan fångarna ställs inför militärdomstol görs allt för att få dem att avlägga fullständig bekännelse av vad de anklagats för. De fruktansvärda fängelseförhållandena, fångarnas totala isolering före rättegången och osäkerheten över vad som väntar utgör i sig starka påtryckningsmedel för att få dem att bekänna. Men eftersom detta ofta inte är tillräckligt för att bryta motståndet är tortyr vanligt.

Tortyren omfattar:

— piskning med metallpiska
— *felacca,* dvs piskning av fotsulorna tills fötterna sväller upp och blir oformliga
— fången bränns med cigarretter
— elchocker mot könsorganen
— fången hängs i handlederna på en vägg och en trasig flaska körs in i anus
— skenavrättningar; fången förberedes in i detalj på sin förestående avrättning men "benådas" i sista sekund
— tortyr av nära anhöriga i fångens närvaro; flera f d fångar har uppgivit att deras barn brutalt torterats inför deras ögon för att få föräldrarna att tala; i ett fall piskades ett fyraårigt barn i sin mors närvaro; i ett annat fall tvingades en fånge se hur hans hustru våldtogs
— Fången sträcks ut på ett metallbord som upphettats tills det blir glödrött.

Denna sista, speciella iranska form av tortyr avslöjades

första gången av en fransk advokat, *Nuri Albala,* som besökte Teheran 31 januari—7 februari 1972, utsänd av den internationella föreningen för demokratiska jurister för att undersöka fängelseförhållandena och militärrättegångarna. Han och en fransk kollega till honom, *Henri Libertalis,* lyckades trots SAVAK:s många ansträngningar för att hindra dem få vara med om en rättegång mot Massud Ahmadzadeh, som dömts till döden 1971, men som överklagat domen. Albala viftade demonstrativt med en fransk tidning för att Ahmadzadeh skulle förstå att han var utlänning. Albala satt någon meter från de anklagades bäng. Plötsligt viskade Ahmadzadeh "Mister, Mister!" och sekunden därpå drog han upp sin tröja och visade först bröstet, sedan ryggen. Hela mittpartiet av rygg och bröst var fullt av svåra brännskador. Ryggen såg värst ut. En markerad rektangel full av ärr var djupt inbränd i köttet. Förvirring uppstod i rättegångssalen. När Libertalis strax därpå anlände visade Ahmadzadeh sina brännskador för honom också.

Några timmar senare fick de två franska advokaterna oväntat ett övertygande bevis till. De hade fått tillstånd att med två SAVAK-tolkar intervjua två fångar i Evin-fängelset. De två fångarna var Nasser Sadegh och Ali Mihandust, två ingenjörer i 25-årsåldern som väntade på rättegång, anklagade för politiska brott. Albala frågade Sadegh om han eller hans kamrater torterats. En tolk översatte Sadeghs långa svar till "nej, bara slagna när vi arresterades". Då frågade Albala honom direkt på engelska: "Blev du slagen?" "Nej, rostad", svarade Sadegh.

Medan Libertalis uppehöll de två tolkarna berättade Sadegh att han sett Ahmadzadegh och tre andra fångar torteras på det elektriska bordet. En av dem, Badizadegan, brändes så svårt att han blev förlamad i båda benen. När de förvirrade SAVAK-tolkarna knuffade ut Albala och Libertalis ur rummet ropade Sadegh:" Tala om att jag såg Behruz Dehgani dö i tortyrrummet!"

Samtliga tre fångar — Ahmadzadeh, Sadegh och Mihandust — har sedan dess avrättats. Innan Sadegh dog upprepade han sina anklagelser om tortyr öppet i rättegångssalen.

Tortyren av Asgar Badizadegan, som Sadegh uppger blivit förlamad i benen, har in i detalj beskrivits av två andra f d politiska fångar. Den ene av dem, Reza Rezai, lyckades fly från Evin-fängelset och skickade en lång rapport innan han dödades vid en skottväxling med polisen. Han berättar att Badizadegan brändes så svårt på bordet att ryggraden skadades. Rezai delade cell med Badizadegan, som efter tortyren lämnades in i cellen med ohyggliga brännskador. Stanken från hans sår blev till sist så outhärdlig i fängelset att ingen kunde komma i närheten av hans cell. Då fördes han till fängelsesjukhuset och genomgick flera operationer. Efter dessa kunde han inte gå, bara krypa på alla fyra. Den andra fången, vars namn av säkerhetsskäl inte kan uppges, berättar samma sak.

Nuri Albalas slutsatser av sitt besök i Iran är:

— Den tid som en fånge kan hållas i arrest före rättegången är obegränsad; SAVAK har helt fria händer och kan göra vad de vill under denna period; de tvekar inte att använda tortyr, som ibland leder till döden, på den person som de har under sin kontroll. (Det finns exempel på fångar som varit arresterade flera år utan rättegång. Zehtab, i 60-årsåldern, arresterades 1965 och satt isolerad i tre år innan han överfördes till gemensam cell. Han hade blivit svårt torterad.)

— Ingen garanti för korrekta försvarsprocedurer existerar på någon nivå. Detta gäller de preliminära rättegångarna som hålls inför lykta dörrar och under vilka de anklagade inte har några företrädare, liksom det gäller rättegången inför själva domstolen där bevis som uppges finnas i åtalarens handlingar aldrig bestrids, där "bekännelser" inte ifrågasätts och där "advokaterna" uppenbarligen inte bryr sig om sina klienter. I praktiken är också dessa rättegångar hemliga.

Fängelseförhållandena

Yves Baudelot besökte Iran 1—8 november 1974, utsänd av Internationella föreningen för demokratiska jurister och Internationella föreningen för katolska jurister. Han skulle undersöka situationen för de politiska fångarnas situation i Iran, och anledningen till uppdraget var den oro som utlösts då det visade sig omöjligt att få fram några nyheter om tre personer som arresterats av SAVAK i augusti 1974, bland dem en kvinnlig läkare, *Simian Salehi,* som var gravid i femte månaden. Trots intensiva efterforskningar fick Baudelot inte fram någon information om de tre arresterade. Enligt uppgifter som i början av 1975 nådde Amnesty International hade Simian Salehi avlidit i november 1974 som en följd av den tortyr hon utsatts för.

Under sitt besök i Iran intervjuade Baudelot ett stort antal f d politiska fångar och deras anhöriga. Alla vittnade om kränkningar av den lag som stadgar att en arresterad inte får hållas isolerad längre än 24 timmar liksom om systematisk och brutal tortyr.

Det är nödvändigt att skilja mellan fängelsetiden före och efter domen, som fälls av den militära domstolen vilken ensam är kompetent att handha politiska brott.

Fängelseförhållanden före domen:

— fångarna är inlåsta i små och fuktiga celler och tvingas sova på en enkel halmmadrass
— någon luftkonditionering finns inte, så vinterkylan resp. sommarhettan, båda mycket extrema i Teheran, orsakar fångarna stora påfrestningar
— fångarna får bara duscha en gång i veckan, däremellan finns inga tvättmöjligheter, inte ens tvätta händerna är möjligt
— fångarna får aldrig byta kläder, de måste bära dem i månader i sträck, vilket är speciellt svårt under sommaren i den starka hettan
— matransonerna förefaller små, ofta otillräckliga

— varje fånge är i ensamcell och för att förhindra kontakt med andra fångar får han inte promenera på fängelsegården
— före denna isolering ges fångarna ingen möjlighet att förenas i gemensam bön, vilket påbjuds enligt Islam, och många av de politiska fångar som är troende muselmaner har beklagat sig över detta förbud som de betraktar som pennalism
— de får varken papper, pennor eller böcker för att bättre uthärda sin påtvingade sysslolöshet.

Fram till det de döms har de politiska fångarna ingen kontakt med yttervärlden:
— De förnekas advokathjälp. Först under rättegången får de en ”advokat” som ofta väljs från en lista över pensionerade officerare som spelar rollen av försvarare, men som i praktiken är ytterst illa insatta i fallet och inte bryr sig om sina klienters intressen. Undantag från denna regel har förekommit. Det har hänt att försvarare som tagit sin uppgift på allvar själva har blivit arresterade.
— fångarna får inte ha någon kontakt med sina familjer: de kan inte skriva till dem eller ta emot brev, än mindre besök, och deras familjer får trots alla sina ansträngningar i allmänhet inte veta någonting förrän deras släkting har dömts. Först efter domen, och därmed efter en ofta flera månader lång häktningstid, får de skriva till fången och besöka honom/henne.

Likheter i de berättelser Baudelot fick höra, samt de väldiga risker som hans informatörer tog genom att berätta vad de visste, ger deras utsagor ytterligare tyngd.

Fängelseförhållanden efter domen:

Sedan de politiska fångarna fått sin dom överförs de från Kommitténs fängelse och Evin-fängelset till andra fängelser, antingen i Teheran eller i landsorten. I de flesta fall kommer de till GHASSR-fängelset i Teheran eller till SHIRAZ-fängelset c:a 900 km söder om Teheran.

— *Fångarnas familjer har gett följande beskrivning av förhållandena i dessa fängelser:*

I Ghassr-fängelset verkar det finnas 2 avdelningar med politiska fångar, hur många dessa är förefaller osäkert, Baudelots informatörer talade ibland om c:a 100, ibland om c:a 1 000 fångar.

Förhållandena är något bättre än i Kommitténs fängelse och Evin-fängelset, men de är fortfarande mycket hårda.

— De politiska fångarna får inte arbeta, medan vanliga fångar är tvungna att arbeta.

— De tillåts ta emot klädpaket; men hygienen är inte bättre än i Kommitténs- el. Evin-fängelset. De får bara tvätta sig en gång i veckan.

— Trots fångarnas förfrågningar får de nästan aldrig träffa någon läkare, komma till sjukhus eller få medicin.

— Fångarna får läsa böcker från fängelsebiblioteket, teoretiskt får de också mottaga bokpaket hemifrån, i praktiken däremot verkar det som om censuren alltid beslagtar dem.

— Möjligheten till religiösa ceremonier är uppenbarligen lika liten här, fastän det finns flera fångar i varje cell. Eftersom de inte arbetar kan man inte säga att bönerna skulle störa deras arbetsrytm.

— Vid disciplinbrott sätts fångarna i en fängelsehåla upp till 3 eller 4 månader. Därefter kan de skickas tillbaka till Kommitténs eller Evin-fängelset om de fortfarande betraktas som störande element.

Efter domen tillåts fångarna brevväxla med sina familjer, men korrespondensen är underordnad strikta regler och övervakas av fängelseadministrationen.

— De får ta emot paket och brev. Paket får inte innehålla mat och innehållen utsätts för stark censur.

— De får skriva högst ett brev i veckan, detta brev får bara omfatta en sida med måtten 20×25 cm.

— Fångarnas föräldrar, barn, hustrur, bröder och systrar kan besöka dem två gånger i veckan. Officiellt får varje besökare stanna i 15 min. Men uppenbarligen kan besö-

ken skäras ner till 5 min, ibland mindre, när flera släktingar kommer samtidigt.

— Regeln är densamma hur långt ifrån fängelset familjen än bor. Om en familj t ex bor i Teheran och reser den 90 mil långa vägen till Shiraz-fängelset är den inte berättigad till mer än 15 min besökstid och ibland får man nöja sig med mindre om besöksrummet är fullt.

— Fångarna kan bara se sina besökare genom ett fönster och tala med dem genom en telefon.

— Om fången klagar över fängelseförhållandena eller säger något som fängelseledningen anser olämpligt till sina besökare riskerar han uppenbarligen kroppsstraff.

Släktingar till fångar och f d fångar som jag träffade berättade att även dömda fångar utsätts för tortyr och misshandel av fångvaktarna.

— Detta händer när de bryter mot disciplinen eller när de klagar över fängelseförhållandena.

— Det händer också när de förstår att en fånge under SAVAK:s förhör inte angivit alla som han visste var engagerade i politiska aktiviteter.

— Baudelots sagesmän var övertygade om att avsikten med fängelsevistelsen är att bryta ner fången genom att utsätta honom för ytterst svåra förhållanden och genom att misshandla honom. Avsikten är att få fången att förneka sina åsikter. Det förefallet som om denna avsikt då och då lyckas och SAVAK visar ibland på TV en politisk fånge som får göra avbön och förneka sin övertygelse.

Myndigheternas hållning:

Baudelot försökte att från de iranska myndigheterna få bekräftelse på vad han hört av f d fångar och deras familjer. Därför bad han att få träffa premiärministern, justitieministern, ordföranden och chefsåklagaren i appelationsdomstolen, samt Teherans allmänne åklgare.

Han fick inte träffa vare sig premiärministern eller justitieministern. På justitiedepartementet blev han emellertid

mottagen av en av justitieministerns medarbetare som lät Baudelot förstå att det var omöjligt för honom att ge någon information. Han förklarade att fångarna inte tillhörde hans departement utan inrikesdepartementet — med andra ord polisen.

Appellationsdomstolens chefsåklagare uppgav att han inte var kompetent att svara på Baudelots frågor, liksom chefen för samma domstol. Det måste framhållas att det är ett brott mot iransk lag att överföra kontrollen över fängelseadministrationen från de rättsliga myndigheterna till polisen.

Teherans allmänne åklagare svarade inte heller på Baudelots frågor, men presenterade honom för general Azizi, biträdande direktör för fängelseadministrationen. Denne förnekade kategoriskt att fångar behandlades illa i fängelserna. Han hävdade att politiska fångar behandlades likadant som vanliga kriminella, dvs väl.

Baudelot försökte ihärdigt utverka myndigheternas tillstånd att besöka Evin-fängelset och Kommitténs fängelse i Teheran, men han lyckades inte. Däremot var general Azizi villig att låta honom se Ghassr-fängelset, som är en stor kasern i vilken det finns en rad olika sektioner för vanliga kriminella män, för kvinnor, för ungdom, för narkotikaförbrytare, för allvarligt sjuka fångar och för politiska fångar. Under besöket i Ghassr-fängelset fick Baudelot se flera av de olika sektionerna, men trots upprepade försök släpptes han inte in i sektionen för politiska fångar.

Iranska fångfall

Svenska Amnesty-sektionen arbetar för närvarande med 20 iranska fångfall. De flesta finns det ytterst knapphändiga upplysningar om och grupper med Iranfångar måste beväpna sig med stort tålamod i arbetet för sin fånge. Inför sammanställandet av småskriften om Iran skrev vi till alla grupper med Iran-fångar och bad dem meddela sekretariatet om de fått reda på något nytt om sin fånge. Nästan alla

svar var negativa. Här är ett utdrag ur ett brev från grupp 16 i Hudiksvall; det är mycket representativt och visar tydligt vilka svårigheter som grupper med fångar i Iran ofta får brottas med:

"Tyvärr kan vi inte bidra med mycket information till den planerade skriften. Vi arbetar sedan oktober 1972 med en fånge vid namn Hosein Ghazi. Vi har inte fått fram några som helst uppgifter om honom. Vi vet inte var han finns, ingenting. Alla våra brev har förblivit obesvarade eller kommit i retur. Vi har skrivit till alla de adresser som London föreslagit, till regeringsmedlemmar, tidningsredaktioner m m. Vi har skrivit ett flertal brev till iranske ambassadören i Stockholm och aldrig fått något svar på vår förfrågan huruvida myndigheterna i Iran aldrig svarra på brev. Vi har med telegram uppmärksammat alla födelsedagar och högtider hos shahen och vädjat om vår fånge. Vi har försökt med Svenska Röda Korset och dess representant vid kongressen i Teheran och fått till svar att det hela skulle vidarebefordras till Genève. Sedan dess har vi ingenting hört, trots påstötningar på svenska sektionen. Vi har skrivit till London och bett om hjälp, men fått till svar att alla grupper har samma svårigheter och att det inte finns mycket annat att göra än att skriva vidare . . ."

Under arbetet med den här småskriften nåddes vi av uppgiften att en grupp på nio iranska fångar "skjutits under flyktförsök". Sju av dem var adopterade av Amnesty International. Det finns starka skäl att misstänka att de nio fångarna istället torterats till döds och att det påstådda "flyktförsöket" bara var en skenmanöver. Tre av de nio fångarna hör till de fall som vi vill redovisa i det här avsnittet, nämligen Ahmad Afshar, Mohammad Chupanzad och Hassan Zia Zarifi.

Ahmad Afshar

blev 30 år gammal. Han var folkskollärare fram till det att han arresterades i februari 1968. Han fick vänta tio månader

på rättegång och det är högst troligt att han under den perioden utsattes för tortyr. Han dömdes till tio års fängelse. Anklagelserna mot honom var att han ägde en kniv och två gevär, något som i och för sig inte är straffbart i Iran, men det sattes i samband med misstankar om Afshars politiska verksamhet. Han dömdes till tio års fängelse och hade alltså fyra år kvar att avtjäna.

Mohammad Chupanzad

var 36 år när han dödades i april 1975. Han arresterades i juli 1968, anklagad tillsammans med tretton andra intellektuella, för konspiration mot tronen. Chupanzad erkände öppet att han tillhörde Nationella Fronten, och han påpekade att detta inte stred mot den iranska författningen. Under rättegången hävdade Chupanzad att SAVAK lagt upp hans dossier flera månader innan han arresterades. Han tog också tillbaka det vittnesmål han avlagt inför SAVAK som med största säkerhet framtvingat det genom tortyr. Chupanzad dömdes till åtta års fängelse. Han hade bara två år kvar av sitt straff.

Hassan Zia Zarifi

var anställd som jurist vid justitiedepartementet i Teheran när han arresterades 1969, anklagad för att ha tillhört en grupp med kommunistisk ideologi som stämplade mot statens säkerhet. I åtta månader satt han i ett av SAVAK:s fängelser i väntan på rättegång. Under rättegången hävdade han att han bekänt under tortyr och därför tog tillbaka sin bekännelse. Anklagelserna om kommunism grundades bl a på att säkerhetspolisen hittat tre böcker av Maxim Gorkij och en bok om sovjetisk utrikespolitik vid en husundersökning. Zarifi dömdes till tio års fängelse. 1971 ställdes han åter inför rätta, anklagad för att ha varit inblandad i oroligheter i Siah-Kal, detta medan han satt fängslad. Han

dömdes till döden, men domen ändrades senare till livstids fängelse. I januari 1975 fick Amnesty International uppgifter om att Zarifi och två andra långtidsfångar åter utsatts för tortyr av SAVAK. Det är bland annat detta som bekräftar våra misstankar om att de nio som nyligen uppgivits ha blivit skjutna under flyktförsök förmodligen torterades ihjäl. Familjerna till de döda fångarna har inte fått tillbaka deras kroppar. Amnesty International har krävt att en medicinsk undersökningskommission skall tillsättas.

Vidja Hadjeba Tabrizi

Vida Hadjebi Tabrizi är 38 år och har nu avtjänat två år av det sjuåriga fängelsestraff som hon dömdes till 1973. Hon arresterades i juli 1972 medan hon höll på att göra en sociologisk undersökning av levnadsvillkoren på den iranska landsbygden. Under ett år satt hon arresterad i väntan på rättegång. Under denna period utsattes hon för tortyr som bl a ledde till att hon nu inte har någon känsel i händer och fötter. Hennes hälsa är dålig, hon har svagt hjärta och lider av sviterna efter hjärnhinneinflammation. Anklagelsepunkterna mot henne är oklara.

Nasser Kakhsaz Nasseri

Nasseri är omkring 30 år, var biträdande åklagare när han arresterades någon gång mellan 28 december 1969 och 18 januari 1970, anklagad för att ha konspirerat mot statens inre och yttre säkerhet. Han dömdes till livstids fängelse. Torterades svårt och är som följd av tortyren bl a blind på ena ögat. Lider av magsår. Nasseri var medlem av en marxistisk grupp, vilket i och för sig är ett ”brott” i Iran. Medlemmarna i gruppen anklagades dessutom för att planera att förena sig med den palestinska gerillan, vilket aldrig kunde bevisas. Att Nasseri skulle ha haft sådana planer är desto mer otroligt som hans fru väntade deras första barn.

Ali Shariati

Doktor Shariati arresterades i september 1973. Anklagelserna mot honom har inte offentliggjorts, men det är uppenbart att hans arrestering är ett led i förföljelserna mot iranska intellektuella. Han har ännu inte ställts inför rätta. Dr Shariati är välkänd och respekterad i Iran; han har skrivit ett tjugotal böcker, doktorerat i religionshistoria vid Sorbonne och undervisat i teologisk filosofi vid flera högre läroanstalter i Iran. Samtidigt med doktor Shariati arresterades också hans far, Mohammad-Taghi Shariati, en framstående religiös ledare. Både far och son uppges ha utsatts för tortyr.

Historik

I oktober 1972 firade shahen den persiska monarkins 2 500-årsdag. Trots att tjugo olika dynastier avlöst varandra har den persiska monarkin genom hela historien förblivit enväldig, men undantag för perioderna 1909—21 och 1941—53.

1905 utlöstes ett omfattande uppror i hela landet. Opinionen tvingade året därpå fram en ny konstitution som gjorde monarkin konstitutionell, inte absolut. Parlamentarism, politisk frihet och yttrandefrihet lagfästes, censuren upphävdes. Men demokratin var bräcklig och urholkades snabbt. 1909 utbröt ett inbördeskrig sedan Mohammad Ali Shah beordrat den beryktade kosackbrigaden att bomba parlamentsbyggnaden. Armén splittrades, shahen besegrades och tvingades abdikera till förmån för sin son Ahmad Shah, den siste i kadjardynastin.

Under Ahmad Shahs regeringstid 1909—21 respekterades de demokratiska institutionerna i så hög grad att England, som sedan 1909 genom ett avtal mellan London Anglo-Persian Oil Company och den persiska staten hade monopol på landets oljeutvinning, såg sina intressen hotade. Det

persiska parlamentet vägrade nämligen att underteckna ett avtal som skulle ha gjort det oljerika södra Persien till ett brittiskt protektorat.

England satsade på att störta Ahmad Shah genom att stödja Reza Pahlavi, ledaren för kosackbrigaden som vid den tidpunkten var den enda organiserade militärstyrkan i Persien. 1921 marscherade Reza Pahlavi i spetsen för kosackerna mot Teheran, regeringen störtades och den nya regeringen, som Reza Pahlavi själv tog flera ministerposter i, blev påtagligt engelskvänlig. Några år senare tvingade Reza Pahlavi parlamentet att rösta för upplösning av kadjardynastin. 1925 lät Reza Pahlavi utropa sig till kejsare. Under hans regeringsperiod 1925—41 var parlamentet fullständigt maktlöst. Bl a tvingades det 1933 att godkänna ett nytt avtal med England. Avtalet fortsatte att göra oljan till en isolerad ö i den persiska ekonomin, lönsam för engelsmännen med i högsta grad ogynnsam för Persien, vars välstånd inte växte trots den allt intensivare oljeutvinningen. Eftersom Persien inte fick förfoga över någon olja själv och oljepriserna var så högt satta av England blev det omöjligt att försöka industrialisera landet. Det blev t o m billigare för Persien att importera olja från sitt grannland Ryssland.

När andra världskriget bröt ut förklarade Reza Pahlavi Persien neutralt, men han stödde Nazi-Tyskland för att försvaga England. Persien blev snabbt centrum för Hitlers spionnät i Mellersta Östern. De allierade svarade med att ockupera Persien 1941. Reza Pahlavi tvingades avgå och efterträddes av sin son Mohammad Reza, den nuvarande shahen. Nu började den andra korta perioden i persisk historia då demokratin respekterades. Parlamentet återupprättades, politiska partier och fackföreningar blev tillåtna, pressen och litteraturen blomstrade snabbt.

I samband med andra världskriget började USA inse Persiens stora betydelse, såväl strategiskt som råvarumässigt. Den första amerikanska krediten fick Persien redan 1947 och den var avsedd för inköp av amerikanska vapen. Samma år skickade amerikansk militär en beskickning till Teheran. Men England hade fortfarande sitt monopolgrepp om oljan.

För att upphäva detta monopol uppmuntrade USA de grupper i persiska parlamentet som var missnöjda med 1933 års avtal med England. Under detta tryck gick AIOC (namnet hade 1935 ändrats till Anglo-Iranian Oil Company) med på ett avtal om stora oljeleveranser under en tjugoårsperiod till de amerikanska bolagen Standard Oil Company och Socony-Vacuum Oil Company.

Men trots sina naturrikedomar var Persien fortfarande ett av jordens fattigaste länder: 80 % av befolkningen led av kronisk undernäring, 90 % var analfabeter, spädbarnsdödligheten låg på 50 %, medellivslängden för en persisk bonde var 27 magra år. Samtidigt gjorde utländska oljebolag enorma vinster på den persiska oljan. Detta var i längden oacceptabelt för de progressiva partierna i parlamentet. 1951 gick de under ledning av nationalisten Mossadeq, som samma år valdes till premiärminister, samman i Nationella Fronten. Fronten lade fram ett förslag om förstatligande av oljeindustrin som parlamentet antog. England sände genast sjöstridskrafter till östra Medelhavet, men ingrep emellertid aldrig. USA fick snabbt till stånd förhandlingar mellan Persien och England, men dessa bröt samman när Mossadeq vägrade att låta förstatligandet urholkas till en ren formalitet. USA och England svarade med oljebojkott mot Persien. Bojkotten stred mot det utslag som internationella skiljedomstolen i Haag fällde 1952. Skiljedomstolen godtog den persiska nationaliseringen på villkor att engelska staten ersattes ekonomiskt, vilket hela tiden varit meningen.

Mossadeq planerade också en välbehövlig jordreform och fick därigenom de grupper emot sig som företrädde storgodsägarnas intressen. Reaktionärerna samlades kring shahen och gjorde allt de kunde för att sabotera det parlamentariska arbetet. Till sist blev situationen ohållbar. Massadeq lät genomföra en folkomröstning där majoriteten röstade för en upplösning av parlamentet i detta trängda politiska och ekonomiska läge. Genast utmålades Mossadeq av USA och England som kommunistisk diktator. Men trots de enorma svårigheterna hade Mossadeq in i det längsta upprätt-

hållit den parlamentariska proceduren och han inskränkte aldrig press- och yttrandefriheten under sin korta regeringsperiod.

När det stod klart för USA att Mossadeq inte lät sig manipuleras återstod bara att störta honom. 1953 dök CIA-agenten Norman Schwarzkopf plötsligt upp i Teheran, under förevändning att han skulle hälsa på "gamla vänner". Till de gamla vännerna hörde bl a shahen och general Zahedi, som arresterats under andra världskriget för sina nazistiska sympatiers skull. I augusti 1953 beordrade shahen Mossadeq att avgå och utnämnde den gamle kungatrogne politikern Ghavam till premiärminister. När ordern överlämnades till Mossadeq, som samtidigt skulle arresteras, befanns hans hem vara bevakat av regeringstrogna trupper. Mossadeq mottog ordern men vägrade att efterkomma den. När kuppen såg ut att misslyckas flydde shahen hastigt till Rom. Under den vecka han vistades där lyckades Zahedi med CIA:s hjälp mobilisera delar av armén samt en lejd här av utslagna och asociala element och marscherade med dem mot Teheran. Efter två dagars strider gav Mossadeq upp. Shahen återvände och förföljelserna av Mossadeq-anhängarna började. Mossadeq dömdes till tre års enskild arrest och livstids husarrest. Hans anhängare fängslades i tusental. Utrikesministern tillfångatogs, ställdes svårt skadad inför rätta och avrättades. Justitieministern torterades så svårt i fängelset (bl a fick han ögonen utstuckna) att han avled. Censuren återinfördes, parlamentets makt urholkades, fackföreningarna krossades. Shahen beskriver själv sina maktbefogenheter på följande sätt: "Utöver den redan nämnda vetorätten och rätten att upplösa parlamentet tillerkänner vår författning kronan ett visst antal privilegier. Så utnämner jag som kejsare premiärministern liksom de övriga ministrarna, vilka dock vanligen föreslås av premiärministern. Jag undertecknar utnämningarna av generalguvenörer, högre domare, ambassadörer, arméofficerare och vissa andra ämbetsmän. Jag är arméns överbefälhavare, med rätt att förklara krig och sluta fred."

(I februari 1975 blev Iran formellt en enpartistat genom att det maktlösa oppositionspartiet förbjöds av shahen.)

Redan samma år som Mossadeq störtades upptog amerikanska utrikesdepartementet förhandlingar med oljebolagen i Iran. USA ville överta AIOC:s aktier, men detta satte sig givetvis England emot. Engelsmännen tvingades dock ge med sig och ett år senare hade man gjort upp fördelningen. Ett avtal undertecknades mellan NIOC (National Iranian Oil Company) och ett internationellt konsortium där British Petrolium fick 40 %, fem amerikanska bolag tillsammans 40 %, Royal Dutch Shell 14 % och Compagnie Française des Petroles 6 %. NIOC blev genom detta kontrakt delaktigt i produktionen med 12,5 % plus berättigat till 50 % skatt på konsortiets vinster, som genom manipulationer kan redovisas som lägre än de egentligen är. Allt mindre råolja raffinerades efter avtalet i Persien, vilket bl a ledde till ökad arbetslöshet. Importen, särskilt av lyxvaror, ökade markant medan exporten minskade. 1961 var landet bankrutt, trots att dollarhjälpen strömmat in i Persien sedan 1953. Pengarna hade dock i första hand gått till upprustning av armén, officiellt för att avvärja anfall från Sovjet. (Persien har en drygt 1 000 km lång gräns mot Sovjet.) Men i själva verket handlade upprustningen om något helt annat. Dåvarande senator Hubert Humphrey yttrade i en intervju i Newsweek i maj 1961 bl a: "Vet ni vad chefen för den persiska armén sade till en av våra män? Han sade att armén tack vare hjälpen från USA befann sig i bästa trim, att den var i stånd att göra upp räkningen med civilbefolkningen. Armén gör sig inte beredd att kämpa mot ryssarna, den gör sig beredd att kämpa mot det persiska folket."

1963 genomförde shahen den s k vita revolutionen, dvs den parodi på jordreform som innebar att ett antal storgodsägare köptes ut av staten på villkor att de investerade i den växande industrin istället, något som var mycket mer inkomstbringande för dem. Samtidigt gav staten bönderna långfristiga lån så att de skulle kunna köpa den jord som de tidigare odlat för storgodsägarnas räkning. Emellertid har största delen av den privata jorden stannat kvar i storgods-

ägarnas händer och det gäller framför allt de bördigaste områdena som lämpar sig för plantager av olika slag. För att få den sämsta jorden tvingades alltså bönderna att skuldsätta sig svårt. Många bönder har också tvingats överge sitt jordbruk och söka arbete i storstäderna, något som passade shahen väl eftersom han i detta skede inledde den väldiga industrialiseringen och behövde arbetskraft. Före ”jordreformen” hade Iran ett överskott av jordbruksprodukter. Bönderna var visserligen fattiga, men de var självförsörjande.

Idag råder, trots kapitalöverskottet, brist på matvaror. Många baslivsmedel som vete, ris, matolja, kött och frukt måste importeras från USA och Europa, och de produkterna har de svältande bönderna inte råd att köpa. Missnöjet med den ”vita revolutionen” som ensidigt gynnade de redan välbeställda, och ytterligare försämrade de fattigas situation, ledde snabbt till utbrett missnöje. Samma år som shahen genomförde sin ”revolution” bröt en massrevolt ut i hela landet. Nu kom den välutrustade armén väl till pass. På tre dagar hade revolten krossats. Uppgifterna om antalet dödade varierar och någon tillförlitlig statistik finns givetvis inte. Det är förbjudet att ens tala om detta uppror. Mellan 5 000 och 20 000 människoliv kostade shahens ”reform”.

Sedan de oljeproducerande länderna genom att gå samman i OPEC lyckades höja oljepriset har Irans oljeinkomster ökat rekordartat. 1974 uppgick de till 20 miljarder dollar, fyra gånger mer än året före. Detta har lett till att Iran påbörjat en häftig industrialisering och samtidigt har shahen kunnat ge stora lån till en lång rad länder, Frankrike, Italien, England, Egypten, Indien, Pakistan, Syrien, Sudan, Tunisien, Marocko, Senegal, Zaire, och anslå stora belopp till världsbanken. Vad industrialiseringen beträffar är det emellertid viktigt att beakta att så gott som alla industrier är monteringsindustrier, dvs Iran producerar nästan ingenting självt. På så vis blir landet extremt beroende av utländsk teknologi och utländska investeringar. Industristaterna formligen köar för att få investera och sälja anläggningar

till Iran, medan shahen köper in stora aktieposter i utländska storföretag.

Den snabba tillväxten (10—12 % under de senaste fem åren) har framför allt inneburit ökat välstånd för den redan välsituerade klassen som utgör ungefär $^1/_5$ av nationens 32 miljoner invånare. Denna femtedel gör av med halva bruttonationalprodukten, medan den sämst ställda femtedelen får dela på 5 % av vad landet producerar. Fortfarande är drygt 70 % av invånarna analfabeter och bristen på utbildad arbetskraft inom alla sektorer stor. Trots behovet av utbildning satsas endast 14 % av statsbudgeten på skolor. Av Persiens 50 000 byar har de flesta fortfarande inte elektricitet, ännu mindre social service. De 10 % av befolkningen som bor i Teheran förbrukar hälften av landet service och varuproduktion.

28 % av statsbudgeten går till armén som inte bara har till uppgift att krossa eventuella uppror inom landet. I en intervju i Newsweek i maj 1973 sade shahen bl a:

”Vi har inte bara nationellt och regionalt ansvar utan också en världsroll som beskyddare av 60 % av världens oljereserver. Den största faran för västmakternas oljetillförsel i framtiden är möjligheten av att någon av regimerna på andra sidan viken (Persiska viken) störtas av extremister och den subversiva aktivitet som nu pågår.”

I december samma år landsattes 3 000 iranska soldater i sultanatet Oman vid Persiska viken. Den ”subversiva aktivitet” som shahen syftar på i sitt uttalande i Newsweek och som är ett hot mot Iran, är den revolutionära rörelsen i Dhofar-provinsen i Oman, där PFLOAG (Peoples Front for the Liberation of Oman and the Arab Gulf) kontrollerar 90 % av Dhofar. Befrielsekriget har pågått sedan 1965 och det ursprungliga syftet var att befria Dhofar från det övriga Oman och från den despotiske sultanen Said bin Taimurs feodala regim. Men så småningom utvidgades kampen till att gälla hela Oman. Efter shahens invasion av Oman 1973 har iranska soldater fortsatt att skickas till landet. Idag finns ca 11 000 iranska soldater i Oman. Under 1974/75 kommer shahen att lägga ner mer pengar på försvaret än under hela

den föregående 15-årsperioden. Sedan ett och ett halvt år tillbaka befinner sig 1 500 amerikaner i Iran för att utbilda den växande armén.

Iran är tillsammans med Pakistan, Storbritannien och Turkiet medlemmar av CENTO-pakten (Central Treaty Organization), som fram till 1959 hette Bagdad-pakten och även omfattade Irak. Irak drog sig emellertid ur pakten efter revolutionen 1958. USA är formellt inte med i CENTO, men har bilaterala avtal om vapenleveranser med Iran, Pakistan och Turkiet.

Dikt utan namn

Ett djupt sår i bröstet har fienden givit dig
men fått dig på fall har han inte
högresta cypress!
Det hör till din art
att dö i upprätt ställning.
I dig dikter av: knivar och blod
I dig dikter av: flyttande fåglar
I dig dikter av: segersånger.
Aldrig har jag sett dina ögon glänsa som nu!

Närd av ditt blod
vaknar folket till vrede
på Kanontorget.
Människorna stormar över Kanontorget
bröd och hunger delas lika.
Högsta cypress
med din död
når detta verk sin fullbordan!

Fienden reser murar.
Gatans förslavade goda människor
dessa vandrare i trasor
känner ej till ditt namn.
Vilket är att beklaga!
Men en dag
då folket blir medvetet om dig
och varje droppe av ditt blod
förvandlas till ett altare
då skall detta folk besjunga
i revolutionens sånger
ditt mäktiga namn!

Khosro Gholesorkhi

Khosro Gholesorkhi var en av Irans mest uppskattade författare. Han avrättades den 8 februari 1974, anklagad för att ha tillhört en grupp personer som planerade att kidnappa shahens son.

Tidigare utgivna småskrifter:

Judar i Sovjet (1972) Slutsåld
Paraguay och de mänskliga rättigheterna (1973, ny uppl. 1974)
Terrorismen i södra Afrika (1973, ny uppl. 1974)
Fyra latinamerikanska militärdiktaturer (1974)
del 1: Chile och Brasilien
del 2: Bolivia och Uruguay
Rapport från Sydkorea (1974)

Andra skrifter utgivna av Amnesty International:

Tortyr. Svenska Amnestys årsbok 1971
Dödsstraffet. Svenska Amnestys årsbok 1972
Indonesia special (1973)
Political imprisonment in Spain (1973)
Report on torture (1973)
Chile (1974)
Bulletin on Capital Punishment (1974)